

**Микола Вегеш,
Володимир Гиря,
Василь Марчук**

**СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ, КУЛЬТУРНЕ І ПОЛІТИЧНЕ
СТАНОВИЩЕ УКРАЇНЦІВ РУМУНІЇ НА СТОРІНКАХ
ЧАСОПISУ «РОЗБУДОВА НАЦІЇ»**

Серед друкованих видань націоналістичного спрямування кінця 20-х – першої половини 30-х років виділявся часопис «Розбудова Нації» – ідеологічний друкований орган Проводу Українських Націоналістів, заснований у січні 1928 р. Спочатку він видавався у Празі як місячник (1928-1930), а з 1931 р. як двомісячник. Обов'язки головного редактора виконував Володимир Мартинець, а видавцем був один з яскравих теоретиків українського націоналізму Микола Сціборський. Сам головний редактор так оцінив появу «Розбудови Нації»: «Це був не тільки офіційний орган новоствореного Проводу Українських Націоналістів, який тут оголошував свої заяви, комунікати, постанови й доручення. І був це не тільки центральний орган українського організованого націоналізму, що надавав напрямні для всіх інших пресових націоналістичних органів по всіх тих країнах, де вони існували. Куди важніше те, що це була ідеологічно-пограмова лабораторія Проводу Українських Націоналістів (ПУН), де оброблювано цілу низку проблем і по узгодженні поглядів членів ПУН на ту чи іншу справу дорогою дискусій, переписки чи нарад, оголошувано дотичну статтю чи розвідку, яка з моментом оголошення на сторінках «Розбудови Нації» не підлягала вже ніяким дальшим дискусіям і набирала характеру закону-догми, обов'язуючої всіх членів ОУН і ставала висловом становища всього

націоналістичного табору. Отже «Розбудова Нації» – це була офіційна трибуна українського організованого націоналізму¹.

Редакція часопису до квітня 1929 р. знаходилася в Берліні, пізніше – у Празі. Друкувалася «Розбудова Нації» в Празі у друкарні «Легіографія» накладом 1 – 1,5 тис. примірників. Журнал отримували представницькі центри ОУН у Брно, Подєбрадах, Стамбулі, Софії, Загребі, Женеві, Берліні, Данцигу, Каунасі, Шанхаї². Серед постійних співробітників часопису бачимо Д. Андрієвського, З. Кузеля, С. Чучмана, Є. Коновальця, Ю. Вассіяна, М. Сціборського, Є. Онацького, О. Мицюка та багатьох інших. Авторами окремих публікацій були генерали М. Капустянський, В. Курманович, М. Омелянович-Павленко. Відомий історик українського націоналізму П. Мірчук появу «Розбудови Нації» розглядав нерозривно з утворенням ПУНу. «Великим моральним і політичним успіхом, – стверджував дослідник, – увінчалися організовані з ініціативи ПУНу публічні доповіді для українського громадянства. Хоч усі тодішні українські політичні партії, а головно соціалістичні лідери, що опинилися на еміграції, зустріли український націоналістичний рух хвилями партійницької ненависти, накидаючись на нього на партійних вічах неперемінливою лайкою, – то симпатії позапартійного громадянства чимраз виразніше зверталися в бік українського націоналізму»³.

«Розбудова Нації» припинила своє існування восени 1934 р. у зв'язку з посиленням репресій у Чехо-Словаччині й Німеччині після замаху українських націоналістів на польського міністра внутрішніх справ Б. Перацького у Варшаві. На переконання вже згаданого В. Мартинця, «в тому часі вже була розбудована українська націоналістична преса і на рідних землях (легальна і підпільна), і в різних країнах поселення української еміграції, а тому припинення видавання таких важливих досі пресових органів, як «Розбудова Нації» і «Сурма», не мало шкідливих наслідків на дальший розвиток українського організованого націоналізму, бо їх завдання перебрали інші пресові органи Організації Українських Націоналістів»⁴.

Хоча часопис друкував, як правило, статті та офіційні документи націоналістичного спрямування, проте на сторінках «Розбудови Нації» читачі мали змогу одержати багато різнобічної інформації про становище українців, які проживали під владою різних державних утворень – СРСР, Чехословаччини, Польщі, Румунії. В центрі даного дослідження перебуватиме аналіз публікацій «Розбудови Нації» про соціально-економічне, культурне та внутрішньополітичне життя українців Румунії. Заслуговує на увагу твердження С. О. Лісіної, що «націоналістичні часописи сприяли освідомленню і консолідації населення українських земель, розділених кордонами держав-

¹ Мартинець В. Українська націоналістична преса. *Організація Українських Націоналістів. 1929-1954*. На Чужині: Видання Першої Української Друкарні у Франції, 1955. С. 238.

² Стасюк О. Й. «Розбудова Нації». *Енциклопедія історії України: У 10 т. / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. К.: Наукова думка, 2012. С.258-259.*

³ Мірчук П. Нарис історії ОУН. 1920-1939 роки / Видання третє, доповнене. К.: Українська видавнича спілка, 2007. С. 69-70.

⁴ Мартинець В. Названа праця. С. 239.

окупантів, а також привертали увагу міжнародної громадськості до української проблеми»⁵. Перш за все це стосується часопису «Розбудова Нації».

Автор замітки «На Буковині», який сховався під криптонімом «К», справедливо зауважував, що «широкі кола мало знають про відносини на українській Буковині», яку «все більше забувають». Хоча від часу включення цієї території до складу Румунії пройшло всього вісім років, «але цього вистарчило для повного перелицьовання нашої землі на румунський лад»⁶. На думку автора публікації «українських шкіл цілком нема. «Руська гімназія» у Чернівцях крім назви не має нічого «руського». Навіть учителі релігії зобов'язані викладати румунською мовою... Українська мова «заборонена» навіть у приватному життю. Українські часописи, що приходять з інших країв, і українські листи (навіть поручені) не доходять до адресатів. Румуни все стоять на тому, що українців на Буковині нема, а є тільки «українізовані румуни»⁷. Щось подібне, на глибоке переконання автора статті, відбувалося в економіці, бо «земельна реформа покривдила українців. При розділі землі тільки 21% дістали українці (населення складає 42%). З українських старих господарських установ «Селянська Каса» перетворилася в «Північно-Буковинський Банк» (акційне товариство з капіталом 3.000.000 леїв). Банк той має серед своїх акціонерів одного поляка і одного румуна, але поки що керма знаходиться в українських руках»⁸. Автор високо оцінив культурницьку діяльність співацьких товариств «Український Кобзар», «Боян», «Український міщанський хор», працю «Жіночої Громади», «Народного Дому», «Української книгозбірні» та «Української Видавничої Спілки». Українці Румунії активно включилися до участі в допомогівій акції жертвам повені та відзначили на належному рівні ювілей Ольги Кобилянської. Йшлося також про видання збірки творів О. Кобилянської з передмовою проф. С. Смаль-Стоцького⁹. У замітці також йшлося про фінансову допомогу «Українського комуністичного допомогівого комітету у Канаді» українцям Румунії, які потерпіли від повені.

Хоча переважна більшість публікацій на сторінках «Розбудови Нації» засуджує державну політику румунської влади, «все ж не дивлячись на такий невідрадний стан у цілій державі, слід ствердити сяке-такє оживлення українського життя»: «Добре розвивається український музей. Розіслано окремі анкети в справі збирання етнографічних матеріалів і видано книжку-порадничок, що її написав К. Купчанко. У румунських і німецьких часописах з'являються все частіше статті українців (Лукашевич). «Жіноча Громада уладжує сталі недільні виклади в «Народному Домі». Наприклад, 1 квітня відбувся виклад К. Купчанка про весну в звичаях і віруваннях українців. Тиждень перед тим «Буковинський Кобзар» обходив шевченківське свято, на якому виконано чимало нових композицій українських народних пісень. Ще раніше жіноче добродійне товариство «Мироносиці» влаштувало чайний вечір з

⁵ Лісіна С. О. Періодика Проводу Українських Націоналістів: «Сурма» і «Розбудова Нації». *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2018. № 2. С. 70.

⁶ На Буковині. *Розбудова Нації*. Орган Проводу Українських Націоналістів. Річник I. Прага, 1928. Ч. 1. С. 31.

⁷ Там само.

⁸ Там само.

⁹ Під Румунією. *Розбудова Нації*. 1928. Лютий. Ч. 2. С. 70.

концертом при участі співачки Боднарюк (сопран) і проф. Стівбенка». Автор статті переконаний, що «Зелена Буковина вже пробуджується з довгого сну...»¹⁰.

В іншому повідомленні «Розбудови Нації» йдеться про привілейоване становище в Румунії німецької та угорської національних меншин на відміну від української, хоча «поволі українці усвідомлюють собі цю трагедію й підносять свій голос у пресі й на вічах»¹¹. І знову активністю відзначився уже раніше згадуваний К. Купчанко, який «виступив у чернівецькій Раді з домаганням відкриття українських шкіл». Культурницьке товариство «Кобзар» провело творчий вечір, присвячений ювілею Сидора Воробкевича. Йшлося також про проблему надання румунського громадянства: «Не помилимося, коли скажемо, що коло 10.000 українців на Буковині не мають жодного підданства. В останній час чути, ніби уряд приготує новий закон у цій справі. Кажуть навіть, що в тому законі буде чимало полекшень. Побачимо».

У вересневому номері часопису «Розбудова Нації» була опублікована перша ґрунтовна стаття про становище українців в Румунії авторства д-ра. Зенона Кузеля. Автор наводить певний статистичний матеріал, стверджує, що українське населення, яке опинилося на теренах Румунії, є автохтонним: «Українська національна територія під Румунією (коло 23.000 кв. км.) складається з таких частин: 1) Північна, Східна й Південна Бесарабія з містами Хотин, Кишинів й Акерман – понад 650.000 українського населення; 2) Північ і Захід бувшої австрійської Буковини з містами Чернівці, Вижниця, Кицмань, Вашківці, Заставна, Серет і Сторожинець – 350.000 українців; 3) бувша малярська марамороська округа – 10.000 українців і 4) суміжні з Бесарабією села в колишній болгарській Добруджі – кілька тисяч українців. Загалом, Румунія, рахуючи обережно, має коло 1.061.325 українців, що складає 7% усього населення. Ці українці є автохтонним населенням, що жиє від давніх часів на землях, які від IX ст. належали спочатку до Українського Київського князівства, а протягом XII-XIV ст. до Українського Галицько-Володимирського князівства. Щойно в XIV ст. у прикордонних смугах з'явилися румунські колоністи. Всі українські землі мали перед насильним прилученням до Румунії можливість вільного національно-культурного розвитку в Українській Державі. Навіть під чужим пануванням, а саме в Австрії, українцям полишено певну волю, що привело на Буковині до національного самоврядування»¹².

Притримуючись радикальних націоналістичних поглядів, З. Кузеля вважав, що із включенням цих українських земель до Румунії, «всі попередні українські здобутки знищено до щенту», що, безперечно, було деяким перебільшенням. З. Кузеля наводить фактичний матеріал у підтвердження такого висновку: «Українська мова була поруч з німецькою найголовнішою, визнаною законом, мовою, що її вживали в місцевих і центральних установах. Українське шкільництво було зразково зорганізоване з окремою шкільною секцією, краєвим і десятьма окружними шкільними інспекторами української

¹⁰ Хроніка. Під Румунією. *Розбудова Нації*. 1928. Травень. Ч. 5. С. 207-208.

¹¹ Під Румунією. *Розбудова Нації*. 1928. Червень. Ч. 6. С. 249.

¹² Кузеля З. Українці в Румунії. *Розбудова Нації*. 1928. Вересень. Ч. 9. С. 322.

національності. У 1913 р. українці мали 199, а в 1918 р. 218 своїх народних шкіл з 800 класами, 40.000 учнів і коло 1.000 добре підготовлених учителів. Поруч з багатьма приватними середніми й фаховими школами, належно підтримуваними урядом, було 3 українських гімназії в Чернівцях, Вижниці й Кицмані, 2 учительські семінарії в Чернівцях і 4 фахових школи (Чернівці – реміснича, Кицмань – сільськогосподарська, Сторожинець – школа плетених виробів, Вижниця – різблярська). На чернівецькому університеті було 4 українські кафедри (мова, література, церковно-слов'янська мова, східно-європейська історія) і лекторат української мови. Богословський православний факультет був українсько-румунським, а тому всі українські богослови могли слухати виклади в рідній мові. Також і матеріально добре забезпеченій православній церкві дотримано засади рівноправності. Православні українці мали власного митрополита, окремий відділ у консисторії й власних священників, що в українських околицях правили тільки по українськи, а в Чернівцях українська служба чергувалася з румунською. Навчання Закону Божого відбувалося, само собою розуміється, як для православних, так і для греко-католиків, у рідній мові. Буковинські українці стояли на високому рівні культурного й економічного розвитку. Вони утворили кілька сот власних ощадних і кредитних установ, краєву «Селянську Касу», «Руську Касу», страхове товариство «Карпатію», цілу низку спеціальних кооперативів, пару сот читалень і народних бібліотек, народну високу школу, аматорський театр, багато співацьких, спортивних, пожежних і благодійних спілок та мали кілька часописів і різних періодичних видань»¹³.

З. Кузеля піддав нищівній критиці адміністративну реформу, під час якої край штучно було поділено на 5 префектур, а всіх урядовців української національності звільнено. Ще гірше, на глибоке переконання автора, обійшлися зі шкільництвом, українськими організаціями, бібліотеками, культурними установами. Але в той же час З. Кузеля змушений був визнати, що «українці з впертістю здорового селянського народу обороняють свої позиції й противляться всім денационалізаторським спробам. Не дивлячись на переслідування, українці творять і поширюють свої власні організації в надії на краще майбутнє»¹⁴. У тому ж номері журналу була опублікована стаття Ж. Флергата «Україна й Бесарабія», в якій піддавалися нищівній критиці претензії Радянського Союзу на Бесарабію. Автор стверджував, що «справа Бесарабії має бути вирішена представниками України й Румунії. Москва мусить раз назавжди забрати звідтам свої руки»¹⁵.

В одному з номерів «Розбудови Нації» схвалювалася діяльність доктора Залозецького, К. Кракалія і Л. Когута, які пропонували поправки до «Закону про національні меншини» стосовно вживання української мови «у суді й громадських установах»¹⁶. Йшлося також про домагання «заведення української

¹³ Там само. С. 223.

¹⁴ Там само. С. 325.

¹⁵ Флергат Ж. Україна й Бесарабія. *Розбудова Нації*. 1928. Вересень. Ч. 9. С. 325-327.

¹⁶ Під Румунією. *Розбудова Нації*. 1928. Жовтень-листопад. Ч. 10-11. С. 406.

мови, яко викладової в народних школах»¹⁷. На шпальтах «Розбудови Нації» зустрічаються аналітичні матеріали про існування різних політичних партій і груп серед української еліти в Румунії, які готувалися до участі в виборах: «Це – українські націонал-демократи. Вони стоять під проводом Др. Залозецького (поміж іншими належать до цієї ж партії Др. Когут, Руснак, Дутчак). Згідно з умовою з урядом, одержують вони одне місце в сенаті (Др. Залозецький). Домагалися ж вони двох сенатських і двох парламентських мандатів. Друга українська група, на чолі якої стоїть Кракалія, входить у склад партії цараністів. Цій групі забезпечено один мандат до парламенту (Кракалія), але є певні вигляди також і на другий мандат (Андріяшук). Третя частина українців належить до соціал-демократичної партії. Вона одержить мабуть один мандат (Руснак). Найменші вигляди має на здобуття мандату четверта група українців, які йдуть разом з лібералами й до цього часу мали свого посла в парламенті»¹⁸. Редакція газети розмірковувала над цими можливими політичними здобутками українських політичних сил: «Отже українці матимуть напевно 2 місця в парламенті й у Сенаті. Коли взяти на увагу кількість населення й колишній стан посідання українців, то виходило б, що українці повинні мати 5 послів до парламенту й 2 сенаторів. Для 600. 000 німців призначив Маню (голова румунського уряду – Авт.) 12 мандатів, або один на 50. 000, а для українців один мандат припадає на 150. 000»¹⁹.

Таким чином, журнал українських націоналістів «Розбудова нації» уважно стежив за соціально-економічним, політичним і культурним становищем українців Румунії в 20-х роках ХХ століття. Статті та повідомлення власних кореспондентів часопису відзначалися глибиною фактажу та конкретністю викладених матеріалів. Закономірно, що автори піддавали критиці дії румунської влади, яку вони розглядали як окупантів цієї частини українських земель.

¹⁷ Під Румунією. *Розбудова Нації*. 1928. Грудень. Ч. 12. С. 453.

¹⁸ Там само. С. 454.

¹⁹ Там само. С. 454.